

بانکداری راستین و تحول بانکداری در ایران

بیژن بیدآباد^۱

محمود الهیاری فرد^۲

بررسی وضعیت بانکداری ایران در سه دهه اخیر بیانگر نشیب و فرازهایی است که از یک سو با تغییر ساختار از بانکداری ربوی به غیرربوی و از سوی دیگر با پدیده فناوری اطلاعات و ارتباطات و مدرن شدن در چالش بوده است. هر چند موضوع ملی و ادغام شدن بانکهای خصوصی در سالهای اول انقلاب نیز یکی از نقاط عطف در فرآیند تحول بانکداری ایران در سه دهه اخیر محسوب می شود ولی رویکرد رقابت و کارایی موضوع شکل گیری بانکهای خصوصی و فعالیتهای آنها در عرصه اقتصاد را مطرح کرد. فعالیت بانکهای خصوصی از آن جهت که موجب شکوفایی محصولات و خدمات مبتنی بر فناوری اطلاعات و ارتباطات شد به عنوان نقطه قوت و از آن جهت که با فعالیتهای خارج از امور بانکی در صدد خلق ارزش ویژه اقتصادی به نفع موسسین، مدیران و صاحبان سهام بود و در پاره‌ایی از مواقع موجب اختلال در سیاست‌های پولی بانک مرکزی و انحراف از بانکداری اسلامی و معاملات شرعی، اسناد بالا دستی توسعه اقتصادی و همچنین نوسانات در اقتصاد می شد به عنوان نقطه تهدید تلقی می گردید.

کلیه معاملات در بانکداری ایران مبتنی بر عقود قرض الحسنه، عقود مشارکتی و مبادله‌ایی است. در غالب این معاملات برغم ادعا مبنی بر انطباق قراردادها با بانکداری بدون ربا در عقود مشارکت مدنی، مضاربه، مساقات، مزارعه، فروش اقساطی، قرض الحسنه، جعاله، خرید دین، مرابحه، صکوک نرخ ثابت بهره و بدون قبول ریسک برای بانک داشته است که از نظر اقتصاد اسلامی ورود در معاملات با شائبه ربا است.

بهر حال بانکداران به ویژه بانکداران خصوصی برای حداکثر کردن درآمدهای مدیران، سهامداران و سپرده گذاران سعی در تنوع و تعدد محصولات و خدمات مبتنی بر فناوری اطلاعات در دهه اخیر بوده‌اند. در این راستا ارائه برخی از خدمات بازار سرمایه، سرمایه گذاری پرخطر، بانکداری خصوصی، تشکیل صندوق‌های مشاع سرمایه گذاری و سبدگردانی برای مشتریان خاص به خدمات سنتی بانکداری ایران اضافه شد. از طرفی بسترهای فناوری اطلاعات و ارتباطات در نقل و انتقال وجوه داخل بانکی و بین بانکی مانند اتاق پایاپای الکترونیک (پایا)^۳ سامانه تسویه ناخالص آنی (ساتنا)^۴ سامانه حواله الکترونیکی بانکی (سحاب) شبکه تبادلات اطلاعات بین بانکی (شتاب) و شبکه الکترونیک پرداخت کارت (شاپرک)، سیستم تسویه اوراق بهادار (SSSS) و سوئیفت (SWIFT) از سوی بانک مرکزی و بانکها فراهم شد. کانالهای توزیع خدمات و محصولات بانکی نیز به روشهای سنتی مانند مراجعه حضوری به شعبه تا استفاده از تجهیزات الکترونیکی و دیجیتال مانند تلفن، فاکس، دستگاه خودپرداز (ATM)، نقطه فروش (EFT/POS) و PINPAD و اینترنت و موبایل و همچنین امکان تجارت الکترونیک توسعه یافت. امکان Online trading بدلیل محدودیت

^۱ دکتر بیژن بیدآباد، مشاور ارشد بانکداری اسلامی، بانک ملی ایران، <http://www.bidabad.com/> bjian@bidabad.com

^۲ محمود الهیاری فرد، کارشناس ارشد اقتصادی اداره کل مطالعات، برنامه‌ریزی و مدیریت ریسک، بانک ملی ایران

<http://www.Allahyarifard.ir/> M_Allahyarifard@BMI.IR

^۳ Automatic Clearing House (ACH)

^۴ Real Time Gross Settlement (RTGS)

سیستم‌های Core banking فقط محدود به چند بانک ایرانی از جمله بانکهای خصوصی است. ابزارهای مالی سنتی بانکی با قابلیت معامله در تالار فرابورس سازمان بورس و اوراق بهادار شامل اوراق مشارکت، اوراق صکوک اجاره، گواهی سپرده و اوراق تسهیلات بانک مسکن که تمامی آنها دارای سود ثابت می‌باشند.

بانکداری راستین

سیستم بانکداری راستین که در بانک ملی ایران طراحی شد و پس از شش سال کار مداوم راه حل جامعی در این ارتباط طراحی نماید که در نوع خود در سطح بین‌المللی بی‌نظیر است. بانکداری راستین تمام وجوه عملیات بانکی را در بطن خود دارد. بانکداری راستین بانکداری نوین اسلامی است که معضلات نظری و اجرایی بانکداری ایران را بررسی و بر مبنای آخرین دستاوردهای علمی و فنی راه‌حل‌های قانونی و اجرایی برای آنها ارائه می‌دهد. هر کدام از زیرسیستم‌ها، ابزارها، ابداعات، و رویه‌های عملیاتی بانکداری راستین مشخصاً برای رفع معضلی طراحی شده‌اند که علاقمندان می‌توانند برای ملاحظه جزئیات فنی به متون متعدد آن مراجعه نمایند.

بانکداری راستین منطبق بر احکام شرع مطهر و تأمین نظر شارع مقدس تدوین گردید تا نه تنها منجر به حذف ربا گردد بلکه وجوه مختلف آموزه‌های عدالت و اخلاق اسلامی را نیز در وجوه مختلف عملیات بانکی نهادینه سازد. دستیابی هرچه بیشتر به یک نظام بانکی مبتنی بر صدق و راستی و عملیات مالی سالم و همچنین کمک به شکوفایی اقتصاد، توزیع عادلانه امکانات و فرصت‌ها و ایجاد اشتغال و تولید و افزایش رفاه جامعه، از اهداف سیستم بانکداری راستین می‌باشد. بانکداری راستین بر مبنای اصول عملیاتی، مالی، اقتصادی، اخلاقی، اجتماعی، حقوقی، بین‌المللی و سازمانی خاصی است که همگی منتج از آموزه‌های عقلی، انسانی، اسلامی و اخلاقی و مبتنی بر آخرین دستاوردهای علمی بشر در زمینه‌های علوم و فناوری و با هدف توسعه و رشد اقتصاد و بانکداری کشور طراحی شده است. محاسن بانکداری راستین در همه زمینه‌های عملیات بانکی، مالی، اقتصادی، اخلاقی، اجتماعی و بین‌المللی آنقدر گسترده است که به عنوان مولفه اساسی در اصلاح ساختار بانکی کشور مد نظر قرار گرفت.

برای تسهیل امور حقوقی عملیات بانکداری راستین اصلاحاتی بر عقود معین مطرح شد. لذا برخی از عقود معین که با توجه به شرایط کسب و کار و تولید امروزی متروک شده بودند اصلاح شدند. عقود جدیدی نیز تحت عنوان واسطه؛ مقاسطه، مبادله و مغارسه در لایحه بانکداری راستین تعریف شده‌اند. برای رفع نیازهای حقوقی عملیات مشارکت بانکی، صندوق‌های مشاع سرمایه‌گذاری و تسهیل عملیات بیمه‌های اجباری و اختیاری تأمین اجتماعی چند نهاد حقوقی جدید صندوق با سرمایه متغیر، صندوق مستمری (صندوق تأمین و صندوق بازنشستگی) در بانکداری راستین تعریف شده‌اند.

به منظور اصلاح الگوی مصرف منابع بانکی و تولید محصولات و سرمایه‌گذاری در جهت منع اسراف و تبذیر و جلوگیری از اتلاف منابع که تبعات زیانبار اقتصادی و اجتماعی آن بیش از ربا است و همچنین افزایش بهره‌وری، بانک مکلف به رعایت موارد مشخص در عملیات بانکی می‌شود. بانک می‌تواند طرح‌هایی که به منظور احیای اراضی موات ارائه می‌گردد را تأمین مالی کند. بانک و اطراف قراردادهای منعقد شده با بانک در اجرای بانکداری راستین باید مقررات نظارتی بانک مرکزی و سازمان بورس اوراق بهادار در ارتباط با شفافیت مالی، افشای اطلاعات و حکمرانی را رعایت نمایند. تمامی قراردادهایی که در بانک‌ها و در اجرای بانکداری راستین بین طرفین منعقد و مبادله می‌گردد از طریق واحد جدیدی به نام اجرای اسناد بانک و توسط مأمورین اجرای مربوط به اجرا گذارده می‌شود.

بانکداری مشارکت راستین

بانکداری مشارکت یکی از بخش‌های اصلی بانکداری راستین است. بانک به نمایندگی از طرف سپرده‌گذار برای تأمین تمام یا قسمتی از منابع مالی مورد نیاز طرح سرمایه‌گذاری مجری، منابع سپرده‌گذار را طبق ضوابط مدون در اختیار مجری قرار می‌دهد تا مجری با استفاده از این منابع نسبت به اجرای طرح‌نامه خود اقدام و سود یا زیان ناشی از اجرای طرح به نسبت سرمایه و مدت مشارکت بین طرفین تقسیم شود. در بانکداری مشارکت در سود و زیان راستین نرخ بازدهی حاصل از سرمایه‌گذاری منابع سپرده‌گذاران با حذف سود ثابت و بر اساس سود مبتنی بر بازدهی بخش حقیقی اقتصاد محاسبه و تعیین می‌گردد.

سیستم پایه مشارکت در سود و زیان راستین (PLS)⁵ فرآیند اصلی و قواعد و ضوابط کلی بانکداری مشارکت در سود و زیان راستین را تشکیل می‌دهد. بانک به نمایندگی از طرف سپرده‌گذار منابع سپرده وی را به درخواست او در یکی از محصولات بانکداری مشارکت در سود و زیان راستین، سرمایه‌گذاری و در عوض به سپرده‌گذار گواهی راستین تسلیم می‌کند و منابع را به مجری طرح سرمایه‌گذاری منتخب سپرده‌گذار با اعمال نظارت کامل تخصیص می‌دهد و طبق ضوابط مشخص سود یا زیان حاصل را بین سپرده‌گذار و مجری تقسیم و از طرفین کارمزد ارائه خدمت مدیریت سرمایه دریافت می‌کند.

گواهی‌های راستین نام مجموعه گواهی‌های طراحی شده در بانکداری مشارکت در سود و زیان راستین است که در سیستم پایه یا زیرسیستم‌های مالی آن طبق ضوابط بانکداری مشارکت در سود و زیان راستین تعریف و صادر می‌شوند. انواع گواهی‌های راستین و ویژگی آنها براساس نوع مشارکت در سیستم پایه یا زیرسیستم‌های بانکداری مشارکت در سود و زیان راستین با توجه به نوع طرح و دارایی مورد استفاده طبق ضوابط بانکداری راستین خواهد بود. زیرسیستم‌های مالی مشارکت در سود و زیان راستین اشاره به روش‌های تأمین مالی مشخص با هدف تأمین منابع نیازها یا خدمات خاص مالی دارد. زیرسیستم‌های مالی تحت ضوابط کلی سیستم پایه (PLS) و شامل موارد زیر است:

۱. تأمین مالی جعاله (JFS)⁶
۲. تأمین مالی مضاربه (MFS)⁷
۳. تأمین مالی مقاسطه (IFS)⁸
۴. تأمین مالی اجاره (RFS)⁹
۵. تأمین مالی امانی (BFS)¹⁰
۶. تأمین مالی گروهی (RGF)¹¹
۷. تأمین شخصی راستین (RPS)¹²
۸. تکافل اجتماعی راستین (RST)¹³

⁵ Profit and Loss Sharing (PLS)

⁶ Joalah Financial Sharing (JFS)

⁷ Modarebah Financial Sharing (MFS)

⁸ Installment Financial Sharing (IFS)

⁹ Rent Financial Sharing (RFS)

¹⁰ Bail Financial Sharing (BFS)

¹¹ Rastin Group Funding (RGF)

¹² Rastin Personal Security (RPS)

¹³ Rastin Social Takaful (RST)

۹. تامین مالی حامی (SCF)^{۱۴}
۱۰. تأمین وام جمعی (PPL)^{۱۵}
۱۱. اوراق مبادله راستین (RSB)^{۱۶}
۱۲. سپرده مبادله راستین (RSD)^{۱۷}
۱۳. کارت مبادله راستین (RSC)^{۱۸}

سیستم‌های مکمل

سیستم‌های مکمل اشاره به ابداعات، سامانه‌ها و روش‌های تکمیلی در بانکداری راستین دارد و شامل موارد زیر است:

۱. سامانه بازار گواهی راستین (RCM)^{۱۹}
۲. سامانه تأمین مالی جمعی (CFS)^{۲۰}
۳. سامانه بازرسی و پایش عملیات (OCM)^{۲۱}
۴. سامانه ثبت وثیقه (CRS)^{۲۲}
۵. تبدیل دارائی به گواهی ضمانت (MSS)^{۲۳}
۶. تهاتر تعهدات پشت سرهم (SCC)^{۲۴}
۷. پروتکل برداشت بین بانکی (IWP)^{۲۵}
۸. سامانه تسویه اوراق بدون کاغذ غیرربوی (NSSSS)^{۲۶}
۹. سیستم کشف پولشوئی (MLD)^{۲۷}

نتیجه گیری

بانکداری راستین بانکداری نوین اسلامی است که معضلات نظری و اجرایی بانکداری ایران را بررسی و بر مبنای آخرین دستاوردهای علمی و فنی راه‌حل‌های قانونی و اجرایی برای آنها ارائه می‌دهد. هر کدام از زیرسیستم‌ها، ابزارها، ابداعات، و رویه‌های عملیاتی بانکداری راستین مشخصاً برای رفع معضلی طراحی شده‌اند. سیستم پایه بانکداری مشارکت در سود و زیان راستین در بانک ملی بصورت آزمایشی به اجرا درآمد و به شعب اصلی بانک ملی تعمیم داده شد. افتتاح اولین شعبه مشارکت در سود و زیان راستین (شعبه قبا) در آبان ماه ۱۳۸۹ کاستی‌های سیستم را روشن نمود و

¹⁴ Sponsor Crowd Funding (SCF)

¹⁵ Peer to Peer Loan (PPL)

¹⁶ Rastin Swap Bond (RSB)

¹⁷ Rastin Swap Deposit (RSD)

¹⁸ Rastin Swap Card (RSC)

¹⁹ Rastin Certificate Market (RCM)

²⁰ Crowd Funding System (CFS)

²¹ Operation Control and Monitor (OCM)

²² Collateral Registration System (CRS)

²³ Mortgage Securitization System (MMS)

²⁴ Serial Commitments Clearance (SCC)

²⁵ Interbank Withdrawal Protocol (IWP)

²⁶ Non-Usury Scripless Security Settlement System (NSSSS)

²⁷ Money Laundering Detection System (MLD)

براساس بازخورهای حاصل زیرسیستم‌های جدید طراحی و به بانکداری راستین متصل شد. نتایج اجرا بسیار رضایتبخش و حاکی از استقبال عموم سپرده‌گذاران و عملکرد صد در صد طرح‌های اعتباری و فارغ از مشکلات رایج بود. توسعه بانکداری راستین به مرحله‌ای رسید که ضوابط عملیاتی آن می‌بایست مدون می‌گردید لذا کمیته تدوین مقررات و آیین‌نامه اجرایی بانکداری راستین تشکیل گردید تا پیشنویس لایحه قانونی بانکداری راستین و آیین‌نامه اجرایی آن را تدوین نماید.

بانکداری راستین به عنوان یک پروژه ملی به صورت یک الگوی باز طراحی گردید تا همه بانکها در ایران و سایر کشورها بتوانند به راحتی به نصب و اجرای آن پردازند. پیشنویس لایحه قانونی بانکداری راستین و آیین‌نامه اجرایی آن حاوی کلیه نکات و ظرافتهای قانونی و اجرایی آن است.

مستندات بانکداری راستین

مستندات بانکداری راستین در سایت <http://www.bidabad.com> قابل دسترس است.